

До спеціалізованої вченої ради К 70.895.02
Хмельницького університету
управління та права.
29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8.

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента

Глиняної Катерини Михайлівни

на дисертацію Сидоренка Дениса Івановича

на тему:

«Недійсність шлюбу в сімейному праві»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Недійсність шлюбу є одним із найбільш важливих сімейно-правових інститутів, оскільки з одного боку є наслідком недотримання вимог, які ставляться до шлюбу як до основного сімейно-правового союзу, а з іншого – одночасно, засобом притягнення до сімейно-правової відповідальності для особи, яка знала про перешкоди для укладення дійсного шлюбу і, можливо, бажала настання для себе ряду сприятливих правових наслідків шлюбу, якщо шлюб укладався без наміру створення сім'ї та набуття прав і обов'язків подружжя та був засобом захисту для сторони, яка правомірно помилялася про наявність перешкод для укладення дійсного шлюбу, від негативних наслідків, які можуть наступити у зв'язку із недобросовісністю іншої сторони у недійсному шлюбі.

В той же час, попри важливість даного інституту сімейного права та певної визначеності його в межах сімейно-правової доктрини, слід зазначити про своєчасність даного дослідження, оскільки щодо ряду підстав недійсності шлюбу в науці сімейного права тривають дискусії та невизначеність, а окремі приписи

сімейного законодавства щодо правових наслідків недотримання учасниками сімейних правовідносин установлених вимог до зареєстрованого шлюбу потребують доопрацювання з урахуванням досягнень сімейного законодавства провідних країн Європейського Союзу.

Зважаючи на це, не можна не відзначити актуальності обраної автором теми дисертаційного дослідження, яка присвячена дослідженню правової природи недійсності шлюбу у сімейному праві, основних підстав недійсності шлюбу відповідно до вітчизняного та зарубіжного сімейного законодавства, правових наслідків недійсності шлюбу для осіб, які стали учасниками недійсного шлюбу.

Актуальність теми також підтверджується тим, що дисертаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу на 2013-2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права на 2013-2016 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірності. Структура дисертаційного дослідження Сидоренка Д. І. відповідає поставленій меті та окресленим задачам дослідження, виклад його результатів автором здійснено на належному науково-методичному рівні із застосуванням сукупності загальних та спеціальних методів наукового пізнання: діалектичного, формально-логічного, системно-структурного, історико-правового, порівняльно-правового.

Метою проведеного дослідження стало визначення поняття, юридичної природи інституту недійсності шлюбу та правових наслідків, які настають у

зв'язку із визнанням шлюбу недійсним судом або анулюванням актового запису про шлюб, який є недійсним згідно із законом, формулювання наукових висновків та пропозицій щодо удосконалення сімейного законодавства України з предмету дослідження.

Досягненню мети дисертаційного дослідження передувало розв'язання таких задач: на підставі вивчення досягнень сімейно-правової доктрини здійснити аналіз теоретико-правових засад дослідження інституту недійсності шлюбу в сімейному праві, виявити особливості становлення та розвитку законодавства, що діяло на українських землях, щодо правового регулювання недійсності шлюбу; сформулювати поняття «недійсність шлюбу» та розкрити правову природу недійсності шлюбу як інституту сімейного права; визначити місце недійсності шлюбу серед інших схожих правових інститутів таких, як: розірвання шлюбу, припинення шлюбу, визнання шлюбу неукладеним; розкрити зміст абсолютних та відносних підстав недійсності шлюбу, які встановлені чинним законодавством; із врахуванням досягнень юридичної доктрини, зарубіжного досвіду та правозастосовчої практики обґрунтувати необхідність виділення інших підстав недійсності шлюбу; розкрити зміст загальних та особливих правових наслідків недійсності шлюбу для добросовісної та недобросовісної особи; викласти пропозиції та рекомендації теоретичного та практичного характеру щодо удосконалення чинного законодавства у розрізі теми дослідження.

Ознайомлення із дисертаційним дослідженням дає підстави для висновку, що текст дисертації у повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені автором завдання успішно виконані.

Структура дисертації обумовлена завданнями дисертаційного дослідження та відповідає внутрішньому логічному зв'язку його етапів. Саме ж наукове дослідження складається із вступу, трьох розділів, що поділені на сім підрозділів та чотири параграфи, висновків, списку використаних джерел (166 найменувань) та п'яти додатків.

Перший розділ роботи автор присвятив проведенню огляду літератури з тематики дисертаційного дослідження, а також дослідженню особливостей правового регулювання інституту недійсності шлюбу за законодавством, яке діяло на українських землях. При цьому, здобувачем проведено аналіз законодавства, що діяло на українських землях з початку виникнення перших грецьких міст-держав на її теренах до сучасної незалежної України, яке регулювало питання недійсності шлюбу, а також вимог, які зазвичай ставилися до дійсного шлюбу. Крім того, автором досліджено правову природу недійсності шлюбу, розкрито її місце серед інших сімейно-правових інститутів.

У другому розділі автор дослідив основні підстави недійсності шлюбу за сімейним законодавством України та інших держав, в тому числі розкрив зміст кожної із абсолютних підстав недійсності шлюбу – укладення шлюбу з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі, укладення шлюбу між особами, які є родичами або мають інше споріднення з особами, які уклали шлюб, укладення шлюбу з порушенням принципу добровільності, укладення шлюбу без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя та інших вимог, які ставляться до шлюбу, а також зміст відносних підстав недійсності шлюбу, які передбачені сімейним законодавством. Крім того, здобувачем здійснено авторську класифікацію підстав недійсності шлюбу, виділено додаткові підстави недійсності шлюбу, які варто було б прийняти до уваги, а також проаналізовано існуючі підстави недійсності шлюбу на предмет їх доцільності.

Дослідження питання загальних та особливих наслідків недійсності шлюбу для добросовісної та недобросовісної особи, а також проблем, які виникають у судовій практиці та у роботі органів державної реєстрації актів цивільного стану з питань визнання шлюбу недійсним та анулюванням актового запису про шлюб знайшло своє висвітлення у третьому розділі дисертаційного дослідження, а саме: розкрито правові наслідки недійсності шлюбу, які притаманні обом сторонам у недійсному шлюбу (загальні правові наслідки) та лише добросовісній стороні у недійсному шлюбі (особливі правові наслідки). Крім того, здобувач проаналізував

існуючі правові наслідки для добросовісної сторони у недійсному шлюбі та запропонував їх доповнити.

Ознайомлення з дисертацією і її авторефератом дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні для такого дослідження компоненти – критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, увагу до зарубіжного досвіду, належну апробацію результатів дослідження. Це дає підстави стверджувати про належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхню доведеність та достовірність.

Усього цього вдалося досягти шляхом використання широкого кола наукової літератури та результатів емпіричних досліджень. Теоретично тема дисертаційного дослідження розроблена грамотно і ґрунтовно. Цьому, зокрема, сприяла фундаментальна та інноваційна методологічна основа, а також глибокий аналіз законодавства України та значної інших джерел, законодавства зарубіжних країн, матеріалів судової практики. Досліджені дисертантом матеріали в повній мірі забезпечили досягнення автором поставленої мети дослідження.

Науковий апарат представленої дисертації та її автореферату є достатньо широким, матеріал викладений чітко, доступно та юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях цивільної доктрини, доктрини сімейного права, положеннях сімейного законодавства України та інших держав, зокрема Великобританії, Туреччини, Франції, Італії, Швейцарії, Німеччини, Росії, Білорусі, судової практики, а також розвитку досліджуваних відносин. Думки, висновки та пропозиції автора підтверджуються фактичним застосуванням правових норм на практиці, критичним аналізом чинного сімейного законодавства, висловлених у юридичній літературі позицій учених з тих чи інших аспектів досліджуваної тематики.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим у вітчизняній науці комплексним науковим дослідженням поняття та правової природи недійсності шлюбу в сімейному праві, у ній висунуто низку нових у концептуальному плані наукових та практично-прикладних положень, а також

пропозицій щодо внесення змін та доповнень до чинного сімейного законодавства.

Представлене до захисту дослідження характеризується необхідними для цього виду робіт ознаками наукової новизни та практичної значущості.

Наукова новизна дослідження проявляється у виявленні та вирішенні теоретичних та прикладних проблем, пов'язаних із визнанням шлюбу недійсним, правовими наслідками даного юридичного факту для учасників сімейних відносин, що стали учасниками недійсного шлюбу. Практичне значення одержаних результатів роботи визначається декількома напрямками їхнього впровадження: у правотворчій діяльності, для вдосконалення чинного сімейного законодавства; у науково-дослідній діяльності при подальшому дослідженні проблем, які виникають у сімейних правовідносинах; у правозастосовчій діяльності, оскільки за результатами дослідження зроблено пропозиції щодо удосконалення положень Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, а також до постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 року № 915.

За результатами вивчення дисертації можна визначити, що детальний та аргументований розгляд окремих питань обраної тематики дозволив автору висловити певну кількість пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин, з окремими з яких ми погоджуємося, а інші заслуговують на увагу, але потребують подальшого дослідження та обговорення. Серед позитивних моментів дослідження, котрі визначені у якості наукової новизни на схвалення та підтримку заслуговують наступні.

Так, у дисертації автором повно та акцентовано досліджено основні теоретико-правові засади недійсності шлюбу у сімейному праві, зокрема, вірно визначено недійсність шлюбу як наслідок недотримання в момент укладення шлюбу особами вимог, які прямо встановлені сімейним законодавством для його укладення, про існування якого заявляє одна із сторін, що звернулася з цієї причини до суду або іншого уповноваженого органу з метою встановлення факту порушення юридичних вимог до шлюбу та анулювання актового запису про шлюб (стор. 52 дисертації).

Здобувач запропонував власний теоретичний понятійний апарат, а саме, визначив поняття «недійсність шлюбу», «недійсний шлюб», «нікчемність шлюбу», «оспорюваність шлюбу», «вільна згода жінки та чоловіка при укладенні шлюбу», «відсутність вільної згоди жінки та чоловіка на укладення шлюбу» (стор. 21, 52, 65-73, 100-120 дисертації).

Обґрунтованими є доводи здобувача, які свідчать про те, що недійсними є шлюби, укладені між особами однієї статі, у тому числі у випадку, якщо один з подружжя перебував у процесі зміни статі або змінив стать на момент або до реєстрації шлюбу та/або приховав зазначену обставину від іншого з подружжя (стор. 20, 126-129 дисертації). Слід погодитися із пропозицією дисертанта щодо визначення переліку хвороб, неповідомлення про які може мати правовим наслідком недійсність шлюбу (стор. 21, 134-135 дисертації).

Автором вдало визначено зміст поняття вільної згоди на укладення шлюбу, до якого запропоновано включити: добровільну згоду обох наречених на укладення шлюбу за відсутністю примусу для укладення шлюбу; дотримання строків та процедури реєстрації шлюбу; дотримання зобов'язання органу державної реєстрації актів цивільного стану ознайомити наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередження про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу; інформування подружжя про свій стан здоров'я, хвороби, наслідком яких може стати (стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків; відсутність стану особи, коли особа не повною мірою усвідомлювала значення своїх дій або могла керувати ними, в момент реєстрації шлюбу; відсутність порушень інших обов'язків подружжя та обставин, які можуть мати значення для подружжя та закону для вступу у шлюб (стор. 21, 105-115 дисертації).

Небезпідставними є висновки здобувача про те, що існуючий в юридичній доктрині підхід щодо поділу недійсних шлюбів на оспорювані та нікчемні, а підстав їх недійсності – на абсолютні та відносні, доцільно удосконалити, передбачивши належність шлюбів, які визнаються недійсними з підстав,

передбачених ст. 40 СК України не до нікчемних, а до оспорюваних шлюбів, оскільки визнання шлюбу недійсним із зазначених підстав є обов'язком суду, інші підстави не впливають на факт недійсності шлюбу (стор. 21, 65-72 дисертації).

Науковий інтерес викликають також положення про доцільність розширення тлумачення поняття «відсутність вільної згоди жінки та чоловіка на укладення шлюбу» випадками неправильного трактування сімейних відносин між подружжям як шлюбу (сприйняття акту шлюбу), а також помилки щодо особи або статі подружжя під час реєстрації шлюбу (стор. 22, 114-119 дисертації).

Оцінюючи виклад матеріалу, слід зробити висновок, що практичне значення дане наукове дослідження має в аспекті удосконалення чинного сімейного законодавства щодо вдосконалення правового регулювання цивільного партнерства та недійсності шлюбу, які викладені у двох проектах Законів України та одному проекті постанови Кабінету Міністрів України. Тому заслуговує на увагу те, що дисертація має значення не тільки в освітній та науковій, але й в правотворчій діяльності.

Зауваження до дисертації.

Разом із переконливим списком позитивних моментів дисертаційного дослідження, для об'єктивності експертизи представленої роботи потрібно відмітити наявність певних дискусійних моментів, щодо яких слід окремо наголосити. До зауважень та спірних питань щодо змісту дисертації слід віднести наступні:

1. На наш погляд, потребує додаткової аргументації положення наукової новизни, у межах якого автор обґрунтовує необхідність поширення правила про абсолютну недійсність шлюбу на випадки укладення шлюбу з особою, яка перебуває не тільки у іншому зареєстрованому шлюбі, а також у зареєстрованому цивільному партнерстві як союзі, який має ті ж правові наслідки, що і фактичний шлюб, у випадку, якщо один із подружжя є громадянином тієї країни, яка визнає цивільне партнерство як союз різностатевих пар (п. 2 наукової новизни, стор. 76-84 дисертації). В цьому аспекті потребують уточнення наступні положення: чи можливе поширення правових наслідків шлюбу на цивільне партнерство,

укладене між особами, які, відповідно до сімейного законодавства України, не можуть укласти шлюб, наприклад між особами, які не досягли повноліття і яким не надано право на шлюб, родичами, усиновителем та усиновленою дитиною. Яким чином бути, якщо законодавство країни, де укладене відповідне цивільне партнерство передбачає інші вимоги до особи, ніж законодавство України вимагає для осіб для реєстрації шлюбу?

2. Дискусійною є теза автора про недоцільність встановлення заборони укладати шлюб між піклувальником та підопічним, патронатним вихователем та вихованцем, прийомним батьком (матір'ю) та прийомною дитиною, одним із батьків-вихователів та вихованцем дитячого будинку сімейного типу (п. 3 наукової новизни, стор. 21, 91-93 дисертації) і шлюбів між зведеними братами та сестрами, мачухою, вітчимою і пасинком, падчеркою (п. 14 наукової новизни, стор. 23, 87-91 дисертації). На нашу думку, відносини між піклувальником та підопічним, патронатним вихователем та вихованцем, прийомним батьком (матір'ю) та прийомною дитиною, одним з батьків-вихователів та вихованцем дитячого будинку сімейного типу, між зведеними братами та сестрами, мачухою, вітчимою і пасинком, падчеркою можуть отримати характер сімейних, аналогічно тим, які можуть виникнути між усиновленою дитиною та усиновителем. У зв'язку із цим, позиція автора потребує додаткового обґрунтування в частині чи доцільно передбачити замість авторської пропозиції вирішення питання про надання дозволу на шлюб можливість для суду визнати укладений шлюб недійсним у порядку, передбаченому ст. 41 Сімейного кодексу України, якщо рівень відносин між сторонами є близький до батьківських або родинних.

3. Потребує додаткового обґрунтування положення про визначення періоду, за який здійснюється збереження відповідних прав добросовісної особи у недійсному шлюбі, а саме: обґрунтовано, що таким періодом є проміжок часу з моменту реєстрації шлюбу до набрання рішенням суду законної сили про визнання його недійсним для оспорюваних шлюбів або до моменту прийняття рішення органом державної реєстрації актів цивільного стану про анулювання актового запису про шлюб для нікчемних шлюбів (п. 11 наукової новизни, стор.

167-168 дисертації). В даному випадку не зрозуміло, чому автор не обрав єдиний момент у часі для оспорюваних та нікчемних шлюбів – момент анулювання актового запису про шлюб органом державної реєстрації актів цивільного стану.

4. Уточнення вимагають положення п. 10 наукової новизни (стор. 22, 165-166 дисертації), а саме, чи можливо поширити ці положення на інші договори, укладені між сторонами у недійсному шлюбі, з питань визначення та реалізації положень про права та обов'язки сторін у недійсному шлюбі щодо дитини або прав та обов'язків дитини, а також визначити перелік таких договорів.

5. При дослідженні загальних та особливих правових наслідків недійсності шлюбу автор виділив власний перелік таких правових наслідків (стор. 158-159, 168 дисертації). У зв'язку із цим потребує уточнення, позиція дисертанта щодо можливості визначення переліку правових наслідків недійсності шлюбу окремим договором, укладеним між сторонами, які можуть таким чином передбачити, наприклад, права для добросовісної особи.

Попри зазначений перелік зауважень та спірних моментів, вони не впливають на загальну позитивну оцінку реалізованої автором наукової роботи, її науковості та практичної значущості отриманих результатів. Окремі з цих висновків та тверджень можуть стати предметом дискусії під час захисту дисертації на засіданні спеціалізованої вченої ради або слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок здобувача.

Загальний висновок по дисертації. За темою дисертаційного дослідження дисертантом опубліковано 10 друкованих праць, із яких 5 – це наукові статті у наукових виданнях, включених МОН України до переліку фахових, 2 статті у науковому періодичному виданні іншої держави, які із достатньо повно відображають основні результати проведених здобувачем досліджень. Серед зазначених публікацій немає тотожних чи близьких за змістом. З-поміж інших опублікованих праць здобувача, які додатково відображають наукові положення дисертації, є тези (матеріали) конференцій, що додатково вказує на достатню апробацію результатів дослідження на регіональних, загальнодержавних та міжнародних конференціях.

Дисертація та автореферат як за змістом, так і за оформленням відповідають основним вимогам, установленим для такого виду робіт. Зміст автореферату повністю відображає основні положення дисертації.

На підставі вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертації, необхідно зробити висновок, що представлена дисертація є завершеною самостійною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукову задачу, яка має істотне значення для науки сімейного права, – удосконалення теорії та практики сімейного права України в частині визначення правової природи недійсності шлюбу в сімейному праві, на основі чого визначаються напрямки удосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики.

Виходячи з наведеного, робимо висновок, що дисертація на тему: «Недійсність шлюбу в сімейному праві», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (п. 9, 11, 13), а її автор – СИДОРЕНКО Денис Іванович заслуговує присудження йому спеціалізованою вченою радою наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Офіційний опонент —

кандидат юридичних наук, доцент

Глиняна Катерина Михайлівна,

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри цивільного права

Висновок
ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ